

Meer dan
onderwijs

Eddy Alkema
Willem Tjerkstra
met medewerking van
Joanneke Kuipers
Chris Lindhout

Meer dan onderwijs

Van Gorcum

Theorie en praktijk
van het onderwijs
in de basisschool

Digitale cursus bij dit boek

Bij dit boek is een cursus beschikbaar op Teachers Channel Pabo.

Wil je zeker weten dat je alle stof goed beheerst? In de cursus neem je aan de hand van de volgende thema's het hele boek met toetsvragen door:

- De pedagogische opdracht van het onderwijs
- Leerlingen kunnen leren
- Hoe kinderen leren
- Leerinhouden en leerplan
- Het creëren van leeromgevingen
- Het volgen en evalueren van leerprocessen en leerresultaten
- Het pedagogisch klimaat
- Zorg voor het kind
- Schoolorganisatie en teamwork
- Onderwijs- en schoolontwikkeling
- Het Nederlandse onderwijsstelsel

Wil je een stukje van de cursus **gratis bekijken**? [Klik hier...](#)

Wil je de cursus helemaal aanschaffen? Dat kan via [deze link...](#)

Méer dan onderwijs

Méér dan onderwijs

Theorie en praktijk van het
onderwijs in de basisschool

Eddy Alkema en
Willem Tjerkstra
met medewerking van
Joanneke Kuipers
en Chris Lindhout

© 2011, Koninklijke Van Gorcum BV, Postbus 43, 9400 AA Assen.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

NUR 688 / 697

ISBN 978 90 232 4767 8

1e druk 1984
2e druk 1986
3e druk 1989
4e druk 1993
5e druk 1995
6e druk 2006
7e herziene druk 2011

Grafische verzorging: Koninklijke Van Gorcum, Assen

Inhoud

Inleiding 5

Hoe werk je met Méér dan onderwijs 10

HOOFDSTUK 1 De pedagogische opdracht van het onderwijs

1.1 Inleiding 19

1.2 De pedagogische opdracht van de basisschool 21

1.3 Mensen op weg 24

1.4 Mens- en maatschappijbeelden 27

1.5 De mens in zijn wereld 34

1.5.1 Het aspect 'wereld': vier oriëntatievelden 35

1.5.2 Het aspect 'mens': drie ontwikkelingsgebieden 36

1.5.3 Het aspect 'vormsystemen tussen mens en wereld' 39

1.6 Over opvoeding gesproken 40

1.6.1 Wat is opvoeden? 40

1.6.2 Führen oder Wachsen-lassen: enkele opvattingen over opvoeding 43

1.6.3 Opvoedingsmiddelen 46

1.7 Opvoeden: wie is verantwoordelijk? 48

1.8 Over onderwijs gesproken 50

1.8.1 De maatschappelijke betekenis van opvoeding en onderwijs 50

1.8.2 Onderwijs en identiteit 53

1.8.3 Onderwijs in een pluriforme samenleving 57

1.9 Waardenoriëntatie en -opvoeding 60

Samenvatting 64

Aanbevolen literatuur 65

Noten 65

Zelfstudie 66

HOOFDSTUK 2 Leerlingen leren kennen

2.1 Inleiding 71

2.2 De beginsituatie van kinderen 74

2.2.1 De situatie op school en in de groep 74

2.2.2 Potentiële, actuele en toekomstige beginsituatie 75

2.2.3 De leefwereld: etnische, sociale en culturele achtergronden 78

2.2.4 De belevingswereld: interesses van kinderen 85

2.2.5 Jongens en meisjes 91

2.3 Ontwikkeling 93

2.3.1 Het domein van de ontwikkelingspsychologie 93

2.3.2 Ontwikkelingsgebieden 97

2.4 Methoden voor het bepalen van de beginsituatie 116

2.4.1 Gesprek 117

2.4.2 Observatie 118

2.4.3 Onderzoek door middel van een experiment 119

2.4.4 Sociogram 122

2.4.5	Toetsen en testen	124
2.4.6	Video-interactie	126
	Samenvatting	130
	Aanbevolen literatuur	131
	Noten	131
	Zelfstudie	132
	HOOFDSTUK 3	Hoe kinderen leren
3.1	Inleiding en definitie	137
3.2	Spel en verhalen	139
3.2.1	Spel	149
3.2.2	Verhalen	152
3.2.3	Intermezzo	153
3.3	Onderzoek, informatie en games	155
3.3.1	Onderzoek	155
3.3.2	Informatie	156
3.3.3	Interactieve games	157
3.4	Ontwikkelingsniveau en leren	158
3.4.1	Inleiding	159
3.4.2	De verhouding tussen ontwikkeling, leren en onderwijs	160
3.5	Leren als proces	164
3.5.1	Intelligentie	165
3.5.2	Emotionele intelligentie	168
3.5.3	Fasen in het leerproces	171
3.5.4	Leervormen	174
3.5.5	Speel- en leerstijlen	177
3.5.6	Logische en psychologische volgorde	183
3.6	Hoe komt de mens aan kennis? Opvattingen over leren	185
3.6.1	Behaviorisme	187
3.6.2	Russische leerpsychologie	191
3.6.3	Humanistische psychologie	196
3.6.4	Sociaal constructivisme	199
3.7	Concepten voor de basisschool	202
3.7.1	De effectieve school	202
3.7.2	Coöperatief leren	204
3.7.3	Probleem Gestuurd Leren	207
3.7.4	Ontwikkelingsgericht onderwijs	209
3.7.5	Ervaringsgericht onderwijs	209
3.7.6	Adaptief en passend onderwijs	210
3.8	Leren en visie	211
	Samenvatting	214
	Aanbevolen literatuur	215
	Noten	215
	Zelfstudie	216

HOOFDSTUK 4 Leerinhouden en leerplan

- 4.1 Inleiding 221
- 4.2 Kind, leerstof en samenleving 222
- 4.3 Leerplan en leerinhoud: permanent in ontwikkeling 224
 - 4.3.1 Oude en nieuwe kennis, omgaan met overload 228
 - 4.3.2 Actief burgerschap, identiteitsontwikkeling en sociale integratie 231
- 4.4 Wat de wet zegt 234
- 4.5 De leerinhoud in een driedelig stramien 237
- 4.6 De keuze van leerinhouden 241
 - 4.6.1 Stappenschema I: verkennen van de wereld 241
 - 4.6.2 Stappenschema II: verwerven van cultureel-instrumentele vaardigheden 243
 - 4.6.3 Stappenschema III: leren hanteren van vormsystemen (als expressiemiddel) 247
- 4.7 Ordeningsmogelijkheden voor leerinhouden 250
 - 4.7.1 Eerste ronde: begripsverduidelijking 252
 - 4.7.2 Tweede ronde: verdieping en voorbeelden 255
 - 4.7.3 Erfgoed-educatie 259
- 4.8 De invloed van de leraar 260
- 4.9 Kerncompetenties in het informatietijdperk 263
- Samenvatting 266
- Aanbevolen literatuur 267
- Noten 268
- Zelfstudie 270

HOOFDSTUK 5 Het creëren van leeromgevingen

- 5.1 Inleiding 275
- 5.2 Een rijke, krachtige en betekenisvolle leeromgeving 277
- 5.3 De rollen van de leraar 279
 - 5.3.1 Ontwerper 280
 - 5.3.2 Expert 283
 - 5.3.3 Model 284
 - 5.3.4 Coach 286
 - 5.3.5 Onderzoeker en de onderzoekende houding 288
 - 5.3.6 Persoonlijkheidskenmerken van de leraar 292
- 5.4 De didactiek van leeromgevingen 293
 - 5.4.1 Elke vorm van leren vraagt een eigen manier van begeleiden 295
- 5.5 Voorbereiden 296
 - 5.5.1 Losse onderwijs- en leeractiviteiten 296
 - 5.5.2 Samenhangende onderwijs- en leeractiviteiten 298
 - 5.5.3 Het ontwikkelen en realiseren van projecten en verhalend ontwerpen 307
 - 5.5.4 Leermiddelen 314
 - 5.5.5 Didactische werkvormen 323
 - 5.5.6 Methodes 336

5.6	Uitvoeren van onderwijsactiviteiten	337
5.6.1	Je eigen rol	337
5.6.2	Management van leerprocessen	338
5.6.3	Leren reflecteren	342
5.7	Differentiatie	344
5.7.1	Vormen van differentiatie	347
5.7.2	Differentiatie en adaptief en passend onderwijs	350
5.7.3	Wanneer worden de verschillen te groot?	350
5.8	Enkele voorbeelden van begeleiding van leerprocessen	351
5.8.1	Het leren van automatiseren: leren figuurzagen aan achtjarigen	351
5.8.2	Probleemoplossend denken bij jonge kinderen: het verbeelden van een waterdier	352
5.8.3	Het leren van begripsgedrag bij jonge kinderen: kenmerken van waterdieren	354
5.8.4	Het leren oplossen van een sociaal-maatschappelijk probleem bij elfjarigen: het milieu	356
5.9	Het ontwikkelen van kerncompetenties in het informatietijdperk	360
5.9.1	Competenties voor het informatietijdperk	361
5.9.2	Het bevorderen van de creativiteit	361
	Samenvatting	368
	Aanbevolen literatuur	369
	Noten	371
	Zelfstudie	372

HOOFDSTUK 6 Het volgen en evalueren van leerprocessen en leerresultaten

6.1	Inleiding	377
6.2	Evalueren, enkele onderscheidingen	379
6.2.1	Functies van evaluaties	379
6.2.2	Soorten evaluaties	380
6.3	Relatieve en absolute normering	381
6.4	Wat volg en evalueer je?	381
6.5	Hoe volg en evalueer je het leerproces?	387
6.5.1	Je eigen observaties	388
6.5.2	Toetsen en testen	390
6.5.3	Leerlingvolgsysteem	396
6.6	Administratie op groepsniveau	399
6.7	Voor wie volg je, evalueer je?	401
6.7.1	Het kind	401
6.7.2	Jezelf	402
6.7.3	De ouders	402
6.7.4	De collega's	403
6.7.5	De inspectie	404
6.7.6	Anderen en de vertrouwelijkheid	404
6.8	Het leerlingrapport	405
6.8.1	Reflecteren op het leerlingrapport	405
6.8.2	Wat moet er gerapporteerd worden?	406

- 6.8.3 Een rapportage vereist zorgvuldigheid 408
- 6.8.4 Het portfolio 409
- 6.9 Verlengde leertijd 412
 - 6.9.1 Pedagogische aspecten van zitten blijven 412
 - 6.9.2 Een groep overslaan 413
 - 6.9.3 Scholen zonder zittenblijvers 414
- 6.10 Communicatie met de ouders 414
 - 6.10.1 Tienminutengesprek 414
 - 6.10.2 Huisbezoek 415
 - 6.10.3 Moeilijke gesprekken 416
- 6.11 Evaluatie van je beoordeling, zelfevaluatie 416
- Samenvatting 418
- Aanbevolen literatuur 419
- Noten 419
- Zelfstudie 420

HOOFDSTUK 7 Het pedagogisch klimaat

- 7.1 Inleiding 425
- 7.2 Het pedagogisch klimaat 426
 - 7.2.1 Opvattingen 427
 - 7.2.2 Stijlen van leidinggeven 428
- 7.3 Verwachtingen 433
- 7.4 Verantwoordelijkheden 435
 - 7.4.1 De ouders zijn verantwoordelijk 435
 - 7.4.2 De school is ook verantwoordelijk 437
 - 7.4.3 Jij als leraar bent verantwoordelijk 439
- 7.5 Een goed pedagogisch klimaat 440
 - 7.5.1 De pedagogische relatie 441
- 7.6 De invloed op het pedagogisch klimaat 443
 - 7.6.1 Wat kun je beïnvloeden? 443
 - 7.6.2 Waarden en normen 445
 - 7.6.3 Orde 448
 - 7.6.4 School- en groepsregels 450
 - 7.6.5 Belonen en straffen 453
 - 7.6.6 Pesten en plagen 458
- 7.7 Veiligheid 460
 - 7.7.1 Een kijk op veiligheid 460
 - 7.7.2 Omgaan met internet, televisie, sms, twitter en andere communicatiemiddelen 461
- Samenvatting 464
- Aanbevolen literatuur 465
- Noten 465
- Zelfstudie 466

HOOFDSTUK 8 Zorg voor het kind

- 8.1 Inleiding 471
- 8.2 Via WSNS en de Rugzak op weg naar Passend Onderwijs 472

8.2.1	Geschiedenis tot 1990	472
8.2.2	Ontwikkelingen vanaf 1990	473
8.2.3	Op weg naar Passend Onderwijs?	476
8.2.4	Relatie met de maatschappij: inclusief onderwijs	480
8.3	Zorg voor elk kind	481
8.3.1	Omgaan met verschillen	481
8.3.2	Het kind met een probleem	483
8.3.3	Is inclusion wel haalbaar?	488
8.4	Een zorgvuldige stapsgewijze benadering	491
8.4.1	Signaleren	492
8.4.2	Analyseren	493
8.4.3	Benoemen van onderwijsbehoeften	494
8.4.4	Een plan maken en uitvoeren	495
8.4.5	Evaluëren	496
8.5	Contact met de ouders	497
8.6	Leerlingvolgsysteem	497
8.7	Zorgdeskundigen	498
8.8	Einde van de zorg op de basisschool	499
8.9	Specifieke onderwijsbehoeften, professionele onderwijsproblemen	500
8.9.1	Problemen met het gedrag	501
8.9.2	Problemen met leren	504
8.9.3	Kinderen met aangeboren of verworven handicaps	511
8.9.4	Belemmeringen als gevolg van externe oorzaken	511
8.9.5	Bijzondere gaven	513
8.10	Verschillende verantwoordelijkheden	516
	Samenvatting	518
	Aanbevolen literatuur	520
	Noten	521
	Zelfstudie	522

HOOFDSTUK 9 Schoolorganisatie en teamwork

9.1	Inleiding	527
9.2	Basisschool in relatie tot de ouders	528
9.2.1	Marketingbeleid	528
9.2.2	Communicatie	530
9.2.3	De belangrijkste PR-factor	532
9.2.4	Ouderraad en medezeggenschapsraad	533
9.2.5	Ouderparticipatie	534
9.3	Basisschool in relatie tot de buitenwereld	536
9.3.1	Positie van het onderwijs in de samenleving	537
9.3.2	Basisschool in contact met anderen in de samenleving	546
9.4	Organisatie van de basisschool	559
9.4.1	Inleiding	559
9.4.2	Organisatie in groepen	559
9.4.3	Vormen van leiderschap en organisatie	561
9.4.4	De dag van een basisschool	566

- 9.4.5 Basisschoolteam 568
- 9.5 Leraar in relatie tot de organisatie 577
 - 9.5.1 Leraar als eigen baas... of niet? 577
 - 9.5.2 Leraar als teamlid 579
 - 9.5.3 Leraar als werknemer 580

Samenvatting 582

Aanbevolen literatuur 584

Noten 584

Zelfstudie 586

HOOFDSTUK 10 Onderwijs- en schoolontwikkeling

10.1 Inleiding 591

10.2 Een stukje geschiedenis 591

10.3 Voortdurende onderwijsontwikkeling 593

10.3.1 Maatschappelijke invloeden 593

10.3.2 Overheidsgestuurde en schoolgestuurde
onderwijsontwikkeling 593

10.3.3 Van structuurverandering naar verandering van
leerprocessen 594

10.3.4 Voorwaarden voor succesvolle onderwijsontwikkeling 595

10.4 Het begin van onderwijsontwikkeling 596

10.5 Innovatiemodellen 599

10.5.1 Een lerende organisatie 599

10.5.2. Cruciale aspecten 600

10.5.3 Bezinning op identiteit, een voorbeeld van de start van een
veranderingsproces 602

10.6 De betrokkenen 603

10.7 De Reformpedagogiek 606

10.7.1 Daltononderwijs 608

10.7.2 Freinet-onderwijs 611

10.7.3 Jenaplan-onderwijs 616

10.7.4 Montessori-onderwijs 621

10.7.5 Vrije School 626

10.8 Recente ontwikkelingen 630

10.8.1 Ontwikkelingsgericht onderwijs/basisontwikkeling 631

10.8.2 Ervaringsgericht onderwijs 633

10.8.3 Adaptief onderwijs 635

Samenvatting 638

Aanbevolen literatuur 639

Noten 639

Zelfstudie 640

HOOFDSTUK 11 Het Nederlandse onderwijsstelsel

11.1 Inleiding 645

11.2 Verandering als proces 646

11.2.1 De Nederduitse scholen 646

11.2.2 Openbare en bijzondere scholen 647

11.2.3	De vrijheid van inrichting van onderwijs	648
11.2.4	De gelijkstelling	648
11.2.5	Van kleuter- en lagere school naar basisschool	650
11.2.6	Naar grotere scholen: schaalvergroting	651
11.2.7	Naar autonome scholen	653
11.2.8	Lump sum: één zak geld voor alles	655
11.2.9	De veranderde positie van de leraar	656
11.3	De vrijheid van onderwijs: wie is de baas?	656
11.3.1	Hoe is het bestuur van de school georganiseerd?	656
11.3.2	Wat is de taak van het bestuur en de rol van de medezeggenschapsraad?	658
11.3.3	Ondersteuning van besturen en schoolleiders	660
11.4	Onderwijsvormen voor leerlingen met een speciale zorgvraag	660
11.4.1	Het systeem van speciale onderwijszorg	660
11.4.2	Wat gebeurt er als een basisschool een kind niet meer kan helpen?	661
11.4.3	Passend onderwijs	663
11.5	Nieuwe ontwikkelingen in het basisonderwijs	664
11.5.1	De Brede School	664
11.5.2	Vroeg- en Voorschoolse Educatie en een nieuwe kleuterperiode in de basisschool	666
11.5.3	Opbrengstgericht werken	667
11.6	Na de basisschool	669
11.6.1	Schoolsoorten	669
11.6.2	De toelating: ouders melden aan, de basisschool adviseert	671
11.6.3	De grote drie	673
11.6.4	Begeleiding bij verwijzing	674
	Samenvatting	676
	Aanbevolen literatuur	677
	Noten	677
	Zelfstudie	678
	Literatuurlijst	680
	Register	694
	Over de auteurs	704

Inleiding

Vanuit een brede pedagogische visie

Méer dan onderwijs wordt al 27 jaar gebruikt als basisboek voor de pabo. Deze zevende druk is opnieuw geactualiseerd. In de afgelopen vijf jaar zijn er zoveel veranderingen opgetreden dat het boek opnieuw volledig moest worden herzien. Denk daarbij aan de aandacht voor evidence, voor een onderzoekende houding van de leraar, de invoering van opbrengstgericht werken, de referentieniveaus, beleidsveranderingen als passend onderwijs, de invoering van nieuwe wetten en de gewijzigde opvattingen betreffende het belang van kennis. En dat is nog maar een kleine selectie. Ondanks al die veranderingen houden we de kern constant: we denken vanuit een pedagogische visie die door het hele boek heen tot uiting komt, we redeneren vanuit de verschillende rollen die een leraar basisonderwijs te vervullen heeft, we verbinden theorie met praktijk en omgekeerd en bouwen het boek zo op dat het flexibel te gebruiken is.

Vanaf 2006 noemen we het een multimediaal studiepakket omdat het boek gecombineerd is met een website waarop opdrachten, video's met opdrachten, formulieren, schema's en ander werk- en studiemateriaal te vinden zijn. Deze site is gemakkelijker toegankelijk gemaakt, vernieuwd en geïntegreerd in Teachers Channel, een rijke en krachtige omgeving voor iedere (aanstaande) leraar.

De vertrouwde titel is gebleven omdat een belangrijke kerngedachte uit de vorige editie ook in deze tijd nog steeds springlevend is: werken in een school is *méer* dan onderwijzen. Het is ook het opvoeden van kinderen. Je kunt als leraar immers niet 'niet-opvoeden'!

De leraar is voor kinderen een persoon die grote invloed heeft op hun ontwikkeling. Hij of zij werkt niet alleen maar aan het verwerven van kennis of inzicht, maar ook het verwerven van vaardigheden en houdingen, het ontwikkelen van waarden en (het hanteren van) normen horen erbij. De leraar draagt bij aan de ontwikkeling van het kind als mens, die op een bepaalde manier in de wereld staat en tegen de dingen aan kijkt. Alles wat een kind leert, beïnvloedt zijn kijk op de wereld. Met Otto Ziehe

(2006) zeggen we: ‘Leraren sluiten niet alleen aan bij de belevingswereld van kinderen, ze helpen ze ook boven de grenzen van hun belevingswereld uit te stijgen en nieuwe mogelijkheden te ontdekken als een reisleader naar nieuwe gebieden.’

Deze opvatting over onderwijs is een opvatting vanuit een pedagogische visie en leidt tot onderwijs met wat we noemen ‘een pedagogische kwaliteit’. Dat is de betekenis van de titel van deze methode: onderwijs is altijd *méér dan onderwijs*.

De lerarenopleidingen gaan werken met een kennisbasis. Voor rekenen en taal is er al een verschenen, die voor de pedagogische, onderwijskundige en organisatorische aspecten, de zogenaamde generieke kennisbasis, is nog in ontwikkeling. *Méér dan onderwijs* betekent in dit verband ook dat de domeinen die naar verwachting in de generieke kennisbasis zullen worden beschreven, in dit boek ruimschoots aan de orde komen: kennis van het kind, van leren en ontwikkelen, van onderwijzen en opvoeden en kennis over kwaliteit en innovatie. We beperken ons uiteraard niet alleen tot de kennis, maar geven ook ruimschoots aandacht aan de samenhang van kennis met vaardigheden, attitudes binnen contexten zowel in praktische als in theoretische zin.

Kerngedachten

Tijdens het schrijven hebben we een aantal centrale uitgangspunten voor ogen gehad:

1. We benaderen alle onderwerpen in deze methode vanuit een brede pedagogische visie, waardoor die visie als een rode lijn in de gehele methode is terug te vinden.
2. Het beroep van leraar kent veel rollen: begeleider, onderwijzer, regisseur, ontwerper, onderzoeker, expert, cultuurdrager. Vanuit onze visie is het van groot belang dat de leraar zich in die rollen steeds bewust is van het feit dat hijzelf als persoon een invloedrijke factor is.
3. Verder leggen we een sterk accent op het ‘van buiten naar binnen’-redeneren: de school staat niet op een eiland, maar is onderdeel van de samenleving. Kinderen groeien op in een pluriforme samenleving. De school maakt er deel van uit en bereidt daarop voor.
4. We vinden dat – naast alle aandacht voor de manier van leren – onderwijs ‘altijd ergens over gaat’ en dat dus een *verantwoorde* inhoud erg belangrijk is.
5. De relatie tussen leraar en leerling en tussen leerlingen onderling is essentieel voor de vraag of er geleerd kan worden: zonder relatie geen prestatie.
6. Leren en school zijn niet opeens totaal veranderd door nieuwe inzichten over leren. Die inzichten hebben – hoe verschillend onderling ook – één grote gemeene deler, namelijk dat degene die leert een grotere invloed heeft (of kan hebben) op zijn eigen leerproces dan we vroeger dachten. Dat is overigens niet een volledig nieuwe gedachte, integendeel. De reformbeweging in het begin van de vorige eeuw ging er bijvoorbeeld al vanuit. We moeten beseffen dat we in onze tijd een omslag meemaken die – als je er open voor staat – leidt tot een geleidelijke verandering van allerlei facetten van het onderwijs. In dit informatietijdperk worden we er ons steeds meer van bewust dat kinderen al via allerlei wegen buiten de schoolse setting leren en daarin zelf een grote rol spelen.

7. Ook de rol van de leraar ondergaat veranderingen. In plaats van les te geven creëert hij een omgeving waarin de leerling kan leren. Steeds meer zal hij oog hebben voor de diversiteit aan leerwegen. En steeds vaker zal hij zich daardoor afvragen wat een leerling leert en hoe dat een zinvolle ervaring kan zijn (betekenisvol leren). Als je bedenkt dat niet het onderwijzen door de leraar, maar het leren van de leerling in dit denken voorop staat, dan spreken we minder over lesgeven en meer over het inrichten van rijke, krachtige en betekenisvolle leeromgevingen. Als met de woorden van Ziehe, de leraar reisleader is naar nieuwe werelden, ceremoniemeester die een veilig leerklimaat bewaakt en als persoon zelf aanstichter is van voorpret, dan begint het opleidingsprogramma in de pabo ook vanuit de reis die de student gaat maken, meer denkend vanuit de lerende student dan vanuit de pabo die opleidt.

Méer dan onderwijs heeft dus oog voor de student en de wijze waarop die leert. En dat is uiteraard per persoon verschillend. Dat is de reden waarom je dit pakket op verschillende manieren en naar eigen inzicht kunt doorlopen: van theorie naar praktijk en vice versa, modulaair of vraaggestuurd.

Competentiegericht en evidence informed

De veranderende kijk op leren heeft geleid tot grotere aandacht voor het verwerven van competenties. Competentiegericht leren verbindt niet alleen praktijk met theorie, maar vooral ook vaardigheden en houdingen met kennis van de student in praktische, levensechte situaties. De grote winst van deze gedachtegang is dat er bijvoorbeeld in het hbo nadrukkelijk gekeken wordt naar bruikbare en toepasbare eenheden van kennis, vaardigheden en houdingen in concrete beroepssituaties. Het risico is een tekort aan aandacht voor het belang van de onderscheiden aspecten zoals kennis. In dit boek wordt de basiskennis voor de leraar beschreven en steeds verwezen naar relevante literatuur en andere bronnen. Zo mogelijk nog belangrijker is de aandacht voor de persoonlijke ontwikkeling van de aanstaande leraar.

De door SBL ontwikkelde zeven competenties voor het lerarenberoep zijn leidraad voor deze uitgave. De opleidingen worden geconfronteerd met een grote diversiteit aan instroom. Het interessante daarvan is dat ook de diversiteit aan deskundigheid in het basisonderwijs toeneemt. Dat kan kinderen alleen maar ten goede komen, mits wordt voldaan aan de hoge eisen die aan het leraarsberoep gesteld moeten worden. Een diversiteit aan instroom vraagt echter ook een aangepaste opbouw van het competentiegericht leren, rekening houdend met de elders verworven competenties van de student. In dit verband zullen opleidingen voor een deel meer vraaggericht gaan werken. *Méer dan onderwijs* probeert hierbij te faciliteren.

In deze uitgave gebruiken we waar mogelijk opbrengsten van onderwijsonderzoek. Gezien de stand van dit onderzoek is het ons inziens niet goed mogelijk te spreken van evidence based onderwijs. Die term veronderstelt immers dat er eenduidige resultaten zijn die beter onderwijs garanderen. Onderwijssituaties kennen een groot aantal variabelen en het is van groot belang kennis te nemen van wetenschappelijk onderzochte ervaringen. Een dergelijke benadering is beter aan te duiden

met de term 'evidence informed onderwijs'. Essentieel is of een leraar in staat is om onderzoeksresultaten te lezen, te beoordelen en te gebruiken en om zelf met een onderzoekende houding het beroep uit te oefenen. Het boek kan voor een verkenning in de wetenschappelijke literatuur en ten aanzien van onderzoeksresultaten een ordeningsmiddel en toegangspoort zijn.

Gebruik van dit pakket

De student kan met behulp van dit pakket vanuit een eigen plan (Persoonlijk Ontwikkelings Plan en Persoonlijk Activiteiten Plan) werken aan het verwerven van competenties. De site geeft onder andere de didactische hulpmiddelen, het boek de theoretische achtergronden. Die zijn echter zo beschreven dat een directe verbinding met praktijksituaties gelegd wordt. De inhoud is gewikt en gewogen: dat moet ook wel, want de hoeveelheid beschikbare kennis en het enorme aantal onderwerpen waarmee een leraar te maken krijgt, leiden tot een grote hoeveelheid aan thema's en theorieën. In het boek zijn deze zo praktisch mogelijk beschreven met veel verwijzingen naar achtergronden en naar de digitale component, met actuele beleidsdocumenten, interessante sites en goede achtergrondliteratuur.

Scholen zijn sinds 2006 verplicht om van elke leraar een bekwaamheidsdossier bij te houden. Een portfolio waarmee een leraar kan aantonen welke competenties hij beheerst is een goede basis voor een bekwaamheidsdossier (zie www.bekwaamheidsdossier.nl). De voor alle docenten vereiste SBL-competenties zijn daarom uitgewerkt in kritische beroepssituaties en voorzien van opdrachten die gericht zijn op het opbouwen van een portfolio. De digitale component bevat ondersteunende tips voor de opbouw hiervan.

We hopen een pakket te hebben ontwikkeld dat past bij diverse visies op leren en opleiden. Zo kan het boek dienen als een vertrekpunt voor het verwerven van competenties in een stage, maar evengoed kan vanuit concrete ervaringen op de werkplek de digitale component en het boek gebruikt worden om tot reflectie en verdieping te komen.

Méér dan onderwijs biedt een totaaloverzicht en inzicht in het beroep van leraar basisonderwijs en is daarmee te gebruiken als studiepakket en als naslagwerk voor aanstaande én zittende leraren.

Ten slotte

De professionaliteit van de leraar is uitermate belangrijk voor de ontwikkeling van kinderen. Het beroep van leraar is dermate complex dat veel verwacht en geëist wordt. Het vraagt immers niet alleen om een praktische instelling, maar ook een goed ontwikkeld vermogen om een stevig arsenaal aan theoretische inzichten en resultaten van onderzoek te verbinden met de praktijk en andersom. Alleen zo kan de kwaliteit van het onderwijs op peil gehouden worden en verbeteren.

We hebben om die reden moeilijke onderwerpen niet geschuwd en buigen niet voor een tendens om alleen maar praktisch te zijn. In duidelijke taal behandelen we

de key-ideas uit de onderwijswetenschappen en stellen we fundamentele vragen aan de orde die om stevige reflectie vragen.

Dank aan allen die bijgedragen hebben aan de tot stand koming van deze druk. In het bijzonder noemen we Marjon Bruggink, een van de eerste docent-promovendi aan een pabo, die ons hielp bij de herziening van hoofdstuk 8.

Mei 2011

*Namens het auteursteam,
Eddy Alkema*

Hoe werk je met Méér dan onderwijs?

Méér dan onderwijs is meer dan een studieboek alleen.

Op www.meerdanonderwijs.vangorcum.nl staat aanvullend digitaal materiaal waarmee je de koppeling kunt leggen tussen theorie en praktijk. Op de website staan onder meer:

- Een digitale versie van het boek
- Begrippenlijsten
- Reflectie- en reproductieopdrachten
- Video's
- Testen en quickscans
- Formulieren en schema's
- Stappenplannen

Daarmee biedt deze methode je verschillende mogelijkheden om aan de slag te gaan en kies je zelf wat het beste bij jouw manier van studeren past.

Koppeling theorie met de praktijk

Méér dan onderwijs is zo geschreven dat je op verschillende manieren door het boek heen kunt. De hoofdstukken zijn afzonderlijk van elkaar te bestuderen. Je kunt dus beginnen met hoofdstuk 1 *De pedagogische opdracht van het onderwijs*, maar als je eerst met aan ander onderwerp aan de slag wilt, kan dat ook. Dan begin je bijvoorbeeld met hoofdstuk 7 *Het pedagogisch klimaat*.

In dit studieboek vind je in elk hoofdstuk verwijzingen naar de website. Daar vind je opdrachten, videofragmenten en ander materiaal waarmee je de koppeling kunt maken tussen theorie en praktijk.

Tip

Kijk op www.meerdanonderwijs.vangorcum.nl voor een overzicht van het digitale materiaal bij *Méér dan onderwijs*

Vraaggestuurd werken

Werk je in jouw studie met *vraaggestuurd werken*, dan kun je ook een andere studieroute volgen. Je start dan op de website met de opdrachten of de Quicksan en brengt zo in kaart wat je al weet en wat niet. Vervolgens kijk je waar je meer over wilt leren en volg je de verwijzingen naar de hoofdstukken en paragrafen in het studieboek.

Probleemgestuurd leren

Als je in jouw studie werkt met probleemgestuurd leren is *Méér dan onderwijs* een handig naslagwerk. Aan de hand van de probleemstellingen die je moet onderzoeken, vind je in *Méér dan onderwijs* relevante informatie. Daarbij zijn ook de literatuurverwijzingen in het boek interessant om je op het spoor te brengen van meer achtergrondinformatie.

Tip

Op www.teacherschannel.nl zoek je in alle relevante onderwijsbronnen

Studeren zoals jij dat wilt

Met *Méér dan onderwijs* kun je op verschillende manieren aan de slag. Je kiest zelf de manier waarop je het liefste leert en je gebruikt het boek en de website op de manier die daar het beste bij past.

Het boek

Méér dan onderwijs bestaat uit elf hoofdstukken:

- De pedagogische opdracht van het onderwijs
- Leerlingen leren kennen
- Hoe kinderen leren
- Leerinhouden en leerplan
- Het creëren van leeromgevingen
- Het volgen en evalueren van leerprocessen en leerresultaten
- Het pedagogisch klimaat
- Zorg voor het kind
- Schoolorganisatie en teamwork
- Onderwijs- en schoolontwikkeling
- Het Nederlandse onderwijsstelsel

Inhoud

- 1.1 Inleiding 5
- 1.2 De pedagogische opdracht van de basisschool 7
- 1.3 Mensen op weg 10
- 1.4 Mens en maatschappijbeelden 13
- 1.5 De mens in zijn wereld 20
 - 1.5.1 Het aspect 'wereld': vier oriëntatievelden 21
 - 1.5.2 Het aspect 'mens': drie ontwikkelingsgebieden 22
 - 1.5.3 Het aspect 'voorgeschiedenis' tussen mens en wereld 25
- 1.6 Over opvoeding gesproken 26
 - 1.6.1 Wat is opvoeding? 26
 - 1.6.2 Rollen voor 'Wachters'-doelen: enkele opvattingen over opvoeding 29
 - 1.6.3 Opvoedingsmiddelen 32
- 1.7 Opvoeden: wie is verantwoordelijk? 34
- 1.8 Over onderwijs gesproken 36
 - 1.8.1 De maatschappelijke betekenis van opvoeding en onderwijs 36
 - 1.8.2 Onderwijs en deontologie 39
 - 1.8.3 Onderwijs in een pluralistische samenleving 43
- 1.9 Waardoorientatie en -opvoeding 46
- Samenvatting 50
- Aanbevolen literatuur 51
- Noten 51
- Zelftoets 52

De hoofdstukken in *Méer dan onderwijs* zijn steeds op dezelfde manier opgebouwd. Aan het begin van elk hoofdstuk vind je een overzicht van de *inhoud*, hierin zie je welke onderwerpen in het hoofdstuk behandeld worden.

In de *strip* en het *instapverhaal* wordt de problematiek van het hoofdstuk geschetst. De theorie begint steeds met een *inleiding* en verwijzingen naar de *reflectie- en reproductieopdrachten* op de website.

In de *praktijkkaders* vind je korte casussen die de koppeling leggen tussen de theorie en de praktijk.

Om je te helpen bij het studeren vind je in de kantlijn van het boek *margewoorden* die aangeven welke begrippen belangrijk zijn.

Elk hoofdstuk sluit af met:

- een samenvatting;
- een overzicht van aanbevolen literatuur;
- een competentiematrix waarin je kunt zien welke SBL-competenties* bij het hoofdstuk passen;

Verder:

- *hoe competent ben jij?* verwijst naar video's en kritische beroepssituaties bij de competenties die je kunt vinden op de website;
- *handig!* verwijst naar praktische documenten op de website.

Competentiematrix

	Met leerlingen	Met collega's	Met omgeving	Met zichzelf
• Interpersoonlijk	○ 1	○ 2	○ 6	○ 7
• Pedagogisch	○ 3	○ 4	○ 5	○ 8
• Vakinhoudelijk & didactisch	○ 9	○ 10	○ 11	○ 12
• Organisatorisch	○ 13	○ 14	○ 15	○ 16

Hoe competent ben jij?

- Competentie 2: **'Pedagogisch competent'**
- Competentie 5: **'Competent in het samenwerken met collega's'**

Ca. voor de video's en opdrachten over kenmerkende beroepssituaties bij de genoemde competenties naar de *Meer dan Onderwijs* website: www.meerdanonderwijs.vangorcum.nl

Handig!
Praktische documenten bij dit onderdeel? Zie de Workplaats op www.meerdanonderwijs.vangorcum.nl

66

67

*** De SBL-competenties zijn opgesteld door de Stichting Beroepskwaliteit Leraren en beschrijven welke competenties elke leraar moet bezitten.**

De website

Op www.meerdanonderwijs.vangorcum.nl kun je aan de slag met de praktijk en de koppeling leggen met de theorie in het boek. Een deel van het materiaal op de website is gratis toegankelijk. Toegang tot al het materiaal van het boek is mogelijk met een licentie voor de digitale versie van het boek. Meer informatie vind je op de website.

Als je via school een licentie hebt voor Sherpa-Pro of Teachers Channel, dan heb je automatisch toegang tot al het digitale materiaal bij het boek en de digitale versie van het boek *Méér dan onderwijs*.

Het digitale materiaal op de website bestaat uit vier onderdelen:

- Competenties
- Kennis
- Studiebegeleiding
- Werkplaats

Competenties

De zeven competenties die door SBL zijn ontwikkeld, vormen de leidraad voor het boek. Op de website staat een handig schema van de SBL-competenties dat gekoppeld is aan de theorie in het boek. Je ziet zo direct welke hoofdstukken uit *Méér dan onderwijs* welke competenties ondersteunen. De hoofdstukken zijn met één klik ook direct digitaal in te zien. Zo kun je eenvoudig de theorie nalezen en kopiëren voor gebruik in bijvoorbeeld de verslagen.

Wil je meer weten over wat de SBL-competenties inhouden? Kijk dan bij de schema's want daar vind je het document *Bekwaamheidseisen Leraren*, waarin alle SBL-competenties uitgebreid beschreven worden.

Realiseer je dat bij elk hoofdstuk vaak alle competenties passen, maar dat er bewust bij elk hoofdstuk twee of drie worden geaccentueerd om je een overzichtelijke invalshoek te geven van de diverse competenties.

Bij de taken op de website kun je jezelf *testen* om te zien hoe het staat met jouw competenties. Verder vind je er uitgebreid *videomateriaal van kritische beroepssituaties*. Dit materiaal kun je gebruiken bij het maken van de digitale opdrachten en eveneens opnemen in je portfolio.

Kennis

Bij elk hoofdstuk van *Méér dan onderwijs* horen *reflectie- en reproductieopdrachten* die je vindt op de website. Elk hoofdstuk heeft tien opdrachten, bijvoorbeeld discussie-, meningvormende en/of kennisopdrachten. Soms moet je voor een opdracht een document lezen, bijvoorbeeld een stukje uit een schoolgids of beleidsnotitie. Door het maken van de opdrachten ontwikkel je jouw eigen visie op onderwijs.

De opdrachten worden aangeboden op drie niveaus:

- Beginners
- Gevorderden
- Bachelor

De niveaus zijn niet expliciet gekoppeld aan de leerjaren, maar wel opgebouwd volgens een toenemende complexiteit. Om tijdens het maken van de oefeningen een opklimmende moeilijkheidsgraad te bepalen, zijn de criteria van Bloom (Bloom e.a., 1956, 1971) als richtinggevend instrument gebruikt. Stap voor stap ga je dan zo aan de slag:

- eerst *kennis en begrip* opdoen;
- die beide ga je vervolgens *analyseren en toepassen*;
- ten slotte volgt de *synthese en evaluatie* van wat je geleerd hebt.

Deze indeling is niet één op één gekoppeld aan het beginners-, gevorderden- en bachelorniveau (een beginner kan tenslotte ook te maken hebben met toepassing en analyse), maar biedt praktisch goede ijkpunten. De opdrachten sluiten aan op de Dublin-descriptoren.

Bij het onderdeel *Kennis* vind je verder de inhoud van het boek, de literatuurverwijzingen, samenvattingen en een begrippenlijst. Al deze onderdelen zijn op de website ook digitaal in te zien.

Studiebegeleiding

Als je vraaggestuurd wilt werken met *Méér dan onderwijs* kun je je competenties in kaart brengen met behulp van de *Quickscan* van de SBL. Daarmee bepaal je wat je al kunt en wat je nog verder wilt ontwikkelen. Het *competentieoverzicht* geeft vervolgens aan hoe het boek je kan helpen om die competenties verder te ontwikkelen. Dit overzicht verwijst je direct naar de betreffende hoofdstukken in het boek en de bijbehorende opdrachten op de website.

Verder vind je op de website studiebegeleidende instrumenten zoals tips voor de opbouw van je portfolio en je POP, formats en voorbeelden.

Werkplaats

In de Werkplaats vind je handige documenten die je direct kunt gebruiken voor de lespraktijk. Bijvoorbeeld *handige formulieren* en *praktische instrumenten* zoals kern-doelen, lesformulieren en bijvoorbeeld een pestprotocol.

Vanuit het boek word je hiernaar verwezen, maar soms ook vanuit de opdrachten op de website. Verder vind je hier *lessuggesties*, uitgewerkt in een *stappenplan*, voor-

beelden van goede lessen en suggesties voor samenhang met andere vakken. Ook kun je via de website je eigen lessuggesties *delen* met andere studenten.

De pedagogische
opdracht van het
onderwijs

Inhoud

- 1.1 Inleiding 19
- 1.2 De pedagogische opdracht van de basisschool 21
- 1.3 Mensen op weg 24
- 1.4 Mens- en maatschappijbeelden 27
- 1.5 De mens in zijn wereld 34
 - 1.5.1 Het aspect 'wereld': vier oriëntatievelden 35
 - 1.5.2 Het aspect 'mens': drie ontwikkelingsgebieden 36
 - 1.5.3 Het aspect 'vormsystemen tussen mens en wereld' 39
- 1.6 Over opvoeding gesproken 40
 - 1.6.1 Wat is opvoeden? 40
 - 1.6.2 Führen oder Wachsen-lassen: enkele opvattingen over opvoeding 43
 - 1.6.3 Opvoedingsmiddelen 46
- 1.7 Opvoeden: wie is verantwoordelijk? 48
- 1.8 Over onderwijs gesproken 50
 - 1.8.1 De maatschappelijke betekenis van opvoeding en onderwijs 50
 - 1.8.2 Onderwijs en identiteit 53
 - 1.8.3 Onderwijs in een pluriforme samenleving 57
- 1.9 Waardenoriëntatie en -opvoeding 60
- Samenvatting 64
- Aanbevolen literatuur 65
- Noten 65
- Zelfstudie 66

Een school voor Ellen

Ik wil zo graag naar school!

Ellen (4;0), de dochter van Jan en Irma Schouten, is vier jaar geworden en gaat binnenkort naar de basisschool. Het gezin woont in een middelgrote stad. Jan en Irma twijfelen tussen twee basisscholen: Het Anker, de buurtschool, of De Rank, een school met een uitgesproken visie op goed onderwijs. Jan heeft op internet de schoolgidsen van de twee scholen opgezocht. Hij is verbaasd over de hoeveelheid informatie die gegeven wordt. Irma en hij willen een goede basisschool voor Ellen, maar wát is een goede basisschool? Beide scholen hebben aansprekende punten. Jan en Irma vinden het belangrijk dat de school niet te groot is en een goede sfeer heeft. Een voordeel van Het Anker is dat de kinderen vriendjes en vriendinnetjes krijgen die bij hen in de buurt wonen, zodat ze gemakkelijk na schooltijd met elkaar kunnen spelen. Irma vindt het goed dat Het Anker in de onderwijsvisie heeft staan dat de kinderen op school leren samenwerken. Bovendien zitten er kinderen van verschillende culturen op die school. Irma en Jan vinden het belangrijk dat Ellen met alle aspecten van de samenleving in aanraking komt. Een multiculturele school als Het Anker biedt daartoe kansen.

Het valt Jan op dat de vormgeving van beide schoolgidsen nogal verschilt. De website van de openbare basisschool De Rank ziet er bijvoorbeeld fantastisch uit! Veel foto's van kinderen, een grote gezellige ruimte in het midden van de school en de kring van kinderen aan het begin van de dag. Het verhaal over de pedagogische opdracht van de school spreekt hem ook aan. Vooral wat het team zegt over de vrijheid voor het kind en de zelfstandigheid. De school heeft een heldere onderwijsvisie. Het is een vrij nieuwe en niet al te grote school. Wat wel opvalt is dat beide scholen volgens Jan te weinig aandacht besteden aan de belangrijke leervakken rekenen en taal. Misschien kunnen ze met z'n tweeën een keer een kijkje nemen op beide scholen.

1.1 Inleiding

Wat herinneren de meeste mensen zich van hun schooltijd? Als je dit vraagt aan een willekeurige groep dan komen er meestal verhalen over leraren. Leraren die zo mooi konden vertellen, liefde voor een vak wisten over te dragen, meer dan het gewone deden of die hun leerlingen zo goed hielpen.

Leraren moeten vooral hun leerlingen inspireren, wordt wel eens beweerd. Wat vind jij van dit beeld?

Je koos voor de pabo omdat je bepaalde verwachtingen en ideeën hebt over het basisonderwijs, Verwachtingen die vaak zijn ingegeven door ervaringen uit je eigen schooltijd. Dat kunnen goede of minder goede ervaringen zijn: het leukste schoolreisje naar Artis, het kamp op Ameland, die leuke meester die alles wist van de natuur en die met jullie naar het bos ging of die aardige juf die goed in sport was en met jullie meedeed aan het voetbaltoernooi of de musical waarin je een kleine rol had en uitgelachen werd door je klasgenoten of de vele pesterijen omdat je rood haar had.

Je bent misschien naar de pabo gegaan omdat je een fijne sfeer in je klas wilt realiseren, waarbij respect voorop staat, zodat er niet meer gepest wordt. Of lesgeven lijkt je leuk, omdat je veel weet van geschiedenis en aardrijkskunde en de kinderen vooral iets wilt leren. Of je wilt het beter doen dan wat jijzelf hebt meegemaakt. Allemaal redenen om te willen werken in het basisonderwijs, redenen die zijn gebaseerd op jouw beeld van de ideale meester of juf en van de ideale school.

Elk team en ook elke leraar heeft idealen en een beeld van de ideale basisschool. Er wordt nagedacht over vragen als: hoe zorg ik ervoor dat de kinderen zich veilig voelen op school, hoe zorg ik ervoor dat ze goed onderwijs krijgen, wat wil ik kinderen eigenlijk leren en hoe wil ik dat hun leren?

idealen

In de inleiding heb je kunnen lezen dat de auteurs van dit boek ook idealen hebben. Een goede leraar basisonderwijs is in onze ogen een persoon die ook opvoeder en begeleider is en die op een respectvolle manier bijdraagt aan de vorming van kinderen tot volwassenen die zelfverantwoordelijk en zelfredzaam zijn en die op een constructieve manier lid zijn van de samenleving. Deze idealen zijn verbonden met een bepaalde visie op opvoeding en onderwijs. In paragraaf 1.2 gaan we dieper op deze visie in.

Onze visie is gebaseerd op een aantal inspiratiebronnen. We willen beginnen met twee belangrijke bronnen als inleiding op het hoofdstuk. Als eerste noemen we historisch pedagoge Dasberg (1993). Zij gaat ervan uit dat het onderwijs de taak heeft mensen te helpen bij menswording, dat wil zeggen om zowel meeloper als dwarsligger te worden.

Meeloper in de betekenis van kennismaken en meelopen met de bestaande ontwikkelingen, kennismaken van nieuwe inzichten, vaardigheden leren om je in de sa-

meeloper

menleving goed te kunnen redden en daaraan constructief te kunnen bijdragen. Meedoen, zouden we tegenwoordig zeggen. Dit vraagt om zelfdiscipline en conformisme. De school moet zorgen dat leerlingen bagage verwerven zoals rekenen, taal, fatsoensregels, enzovoort.

dwarsligger

Het onderwijs heeft nog een tweede taak: leren dwarsliggen. Dwarsliggen in de betekenis van kritisch leren kijken naar de bestaande ontwikkelingen en nieuwe inzichten in de huidige samenleving. Daarbij gaat het om het vormen van een eigen mening, het ontwikkelen van het vermogen anders te durven zijn. Het gaat erom dat je 'nee' durft te zeggen tegen de heersende opvatting in, dat je soms dwarsligger durft te zijn. Dit vraagt naast het hebben van kennis van zaken een zekere mate van eigen-wijsheid, die gefundeerd is op een eigen visie op mens en maatschappij. Dit betekent dat het onderwijs een leeromgeving moet realiseren die ruimte biedt: ruimte voor verschillende opvattingen en individuele keuzes. Dit vraagt om leerprocessen waarin kinderen leren een standpunt in te nemen, te experimenteren met meningen en gelegenheid krijgen voor eigen onderzoek.

In de sfeer van de voorwaarden betekent dit dat het onderwijs een leefomgeving moet realiseren waarin kinderen zich veilig voelen, zich durven te uiten en waarin waarden en normen worden voorgeleefd en geëxpliciteerd.

maatschappelijk opvoeden

Onze tweede inspiratiebron is de pedagoog Micha de Winter (2000). Hij houdt zich bezig met onderwijs en onderzoek op het gebied van jeugdbeleid, jeugdzorg en maatschappelijke opvoedingsprocessen. De Winter constateert dat er een 'gat in de opvoeding zit'. Naast het gezin en de school heeft de gemeenschap waarin kinderen opgroeien, ook een taak in de opvoeding. In onze individualistische samenleving is de gemeenschap steeds minder zichtbaar, mensen voelen zich minder met elkaar verbonden. Hij pleit voor 'beter maatschappelijk opvoeden'. Dit betekent dat de samenleving een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid heeft voor het grootbrengen van de nieuwe generatie. Kinderen moeten leren omgaan met een spanning tussen het eigen belang en de belangen van anderen en zich medeverantwoordelijk voelen voor het samen-leven. 'Grote mondigheid is mooi, vooral als zij opgaat met sociale gevoeligheid', aldus De Winter.

De Winter laat zich inspireren door het werk van Perquin (1970). Hij schreef: 'De pedagogiek is sociaal gericht of zij is geen pedagogiek.'

De Winter benadrukt, in navolging van Perquin, dat de pedagogiek individueel én sociaal gericht is en dat een eenzijdige gerichtheid op de individuele ontwikkeling van het kind het vak ondermijnt. Hij bedoelt hiermee dat opvoeden niet alleen de individuele ontwikkeling of het individuele belang van het kind op het oog heeft, maar dat het gaat om de verbondenheid met de samenleving en een sociaal of gemeenschapsbelang. Kinderen maken deel uit van een samenleving waarin zij moeten kunnen participeren.

sociale verbondenheid

Het onderwijs zou ook een leer- en leefomgeving moeten realiseren waarin kinderen leren om samen te werken aan gemeenschappelijke doelen en waarin sociale verbondenheid tot stand komt.

Misschien maakt het geheel het onderwijs zo boeiend. Het is *meer dan onderwijs*. Het is een zoektocht naar evenwicht tussen leren meelopen én dwarsliggen: kinderen leren eigen keuzes te maken, een eigen weg te gaan én leren deel te nemen aan de samenleving (nu en later) met eigen waarden en normen en zo gemeenschappelijke doelen leren na te streven zodat sociale verbondenheid tot stand komt.

Je bent als leraar onderdeel van het onderwijs. Je bent bij de kinderen betrokken en speelt een rol in beide taken. Het is belangrijk om zelf ook op zoek te gaan naar het evenwicht tussen leren meelopen én dwarsliggen. Om na te denken over de vragen: wie ben ik eigenlijk, wanneer ben ik een meeloper en wanneer een dwarsligger, waarom ben ik dat op dit moment? Maar ook om aan jezelf te vragen: hoe sociaal betrokken ben ik zélf, welke bijdrage lever ik aan de samenleving, welke bijdrage kan ik als leraar leveren wanneer we spreken over sociale betrokkenheid? Wanneer je antwoorden zoekt op bovenstaande vragen, kom je waarschijnlijk tot de ontdekking dat de antwoorden alles te maken hebben met je idealen en je waarden.

Ga voor de reproductie- en reflectieopdrachten van hoofdstuk 1 naar www.meerdanonderwijs.vangorcum.nl.

1.2 De pedagogische opdracht van de basisschool

Jan en Irma zijn op zoek naar een goede basisschool voor hun dochter Ellen. Zij letten daarbij op een aantal aspecten: de sfeer op school, de grootte en visie van de school en de schoolbevolking. Jan en Irma zagen en lasen in de schoolgids van De Rank: *Veel foto's van kinderen, een grote gezellige ruimte in het midden van de school en de kring van kinderen aan het begin van de dag... vrijheid voor het kind, zelfstandigheid en samenwerken...*

De inrichting en keuzes van de school hebben iets te maken met wat het team belangrijk vindt in de opvoeding van en het onderwijs aan kinderen. In het voorbeeld staat het kind centraal, waarbij keuzevrijheid, zelfstandigheid en samenwerking belangrijke uitgangspunten zijn.

Deze keuzes zeggen iets over de pedagogische opdracht van de school: waartoe willen wij kinderen opvoeden? Het antwoord zou in bovengenoemde schoolgids kunnen zijn: tot zelfstandige mensen die in staat zijn om samen te werken met anderen.

Wat bedoelen we precies met de pedagogische opdracht van de school?

Het woord 'pedagogie' is samengesteld uit de woorden 'pais' (kind) en 'agogein' (leiden). Het Griekse woord 'paideia' betekent eigenlijk het leiden of begeleiden van kinderen. Hier raken we meteen twee belangrijke kwesties. De eerste heeft te maken met de vraag: waar naar toe begeleiden we de kinderen? Het is de vraag naar de doelen van de opvoeding. In paragraaf 1.3 gaan we op deze vraag in. De tweede kwestie betreft de vraag in hoeverre de school verantwoordelijk is voor de opvoeding van kinderen. Hoever reikt de pedagogische opdracht van de school? Antwoorden op deze vragen zijn niet zo eenvoudig te geven. In de jaren negentig van de vorige eeuw was er een politieke discussie over precies deze vraag. De basisschool zou

pedagogische
opdracht

pedagogie

volgens sommige deskundigen weer een grotere rol moeten gaan spelen in de opvoeding van kinderen, terwijl anderen dit juist ontkenden. De discussie spitste zich toe op drie aspecten:

- 1 de taak van de school de leerlingen voor te bereiden op het leven in een democratische samenleving;
- 2 de relatie tussen onderwijs en levensbeschouwing en
- 3 de manier waarop volwassenen en kinderen in de school met elkaar omgaan.

Je ziet in onze tijd een hernieuwde aandacht voor de rol van de school. Enerzijds wordt sterk de nadruk gelegd op het leren van vakinhouden zoals rekenen, taal, wiskunde, enzovoort, anderzijds is er veel aandacht voor het welbevinden van leerlingen in de school en daarbuiten. Van scholen wordt verwacht dat ze leerlingen goed gedrag, waarden en normen bijbrengen, hen in aanraking brengen met verschillende levensbeschouwingen en culturen. Maar een school kan niet alles, dus discussieert men over de taak van de school en over de plaats van de school en haar leerlingen in de samenleving. Dit zijn waardevolle ontwikkelingen die alles te maken hebben met opvattingen over de opvoedende taak van de school en goed onderwijs. Veel ouders denken door deze discussies dieper na over de schoolkeuze voor hun kind.

Wat verstaan wij in dit boek onder de pedagogische opdracht van de basisschool?

menswording

Eigenlijk hebben we deze vraag al beantwoord: kinderen begeleiden bij menswording, dat wil zeggen bij het leren meeloper en dwarsligger te worden én bij het leren betrokken, sociale volwassenen te worden.

**ouders
natuurlijke
opvoeders**

Ouders, de gemeenschap waarin kinderen opgroeien, en de school hebben hierin een taak. Ouders dragen als eerste of natuurlijke opvoeders van het kind de eindverantwoordelijkheid voor de opvoeding. De school verzorgt in opdracht van de ouders op een professionele manier dat onderdeel van de opvoeding waarin ouders niet kunnen voorzien, zoals het onderwijs in rekenen en taal en inleiding in de cultuur. Maar ook opvoedende elementen, zoals de manier waarop de school kinderen leert om te gaan met regels, een mening te vormen over bepaalde onderwerpen en het enthousiasme van de leraar, aspecten die tegelijkertijd met het onderwijs aan de orde zijn, behoren bij de pedagogische opdracht van de school.

De pedagogische opdracht vormt als het ware de kern van het onderwijs, die in alle facetten tot uiting komt. Vanuit die kern stellen we in een school vragen als: wat zijn de belangrijke zaken die we kinderen willen leren, hoe doen we dat, welke doelen hebben we als team voor ogen, hoe laten we dat zien in de omgang met kinderen, met ouders en met elkaar? Ook uit de keuze voor het omgaan met levensbeschouwingen, de waarden en normen die de school van belang vindt en de manier waarop zij de kinderen voorbereidt op het leven in een democratische samenleving blijkt dat de pedagogische kwaliteit essentieel is. We illustreren dit met een voorbeeld uit de praktijk.

Vechten op het plein

“Meester, meester, ze vechten op het plein!” Schreeuwend komt Leo de klas in.

“Wie zijn aan het vechten?” vraagt Jeroen, de leraar van groep 8. “Joost en Hans, meester en Joost wint.”

Snel loopt Jeroen naar buiten. Hij ziet Joost en Hans midden in een grote kring aan elkaars jas trekken. Jeroen wringt zich tussen de kinderen door. “Kom Joost”, hij pakt hem bij de arm, “ophouden en jij ook Hans, we gaan naar binnen, allebei!”

Hans en Joost lopen mopperend achter Jeroen aan.

“Hij begon”, hoort hij Hans zeggen, “met die rotopmerkingen elke keer, het is z'n eigen schuld.”

Jeroen draait zich om naar Hans: “We praten er straks over, nu ga je eerst eens rustig opschrijven wat er allemaal is gebeurd. Jij ook, Joost. Jullie krijgen een kwartier, na schooltijd praten we erover.”

Jeroen heeft een grote, rumoerige groep waar de laatste tijd regelmatig ruzie is. Hij wil geen straf geven omdat hij ervan overtuigd is dat straf negatief werkt en geen oplossing biedt voor de problemen in zijn groep. Liever wil hij met de leerlingen praten en de onderlinge band door samenwerking verbeteren. Daarom besteedt hij veel tijd aan gesprekken en bedenkt hij veel samenwerkingsopdrachten..

Deze casus laat zien dat de wijze *waarop* Jeroen handelt, verbonden is met *hoe* Jeroen denkt over straffen. Jeroen wil op een bepaalde manier met kinderen omgaan. Die manier wordt beïnvloed door *hoe* hij naar kinderen kijkt: de relatie tussen kinderen onderling en zijn eigen relatie met kinderen. Onder het handelen van Jeroen liggen pedagogische opvattingen en keuzes verborgen en daarmee verbonden waarden. Deze kunnen onbewust of bewust een rol spelen in de manier waarop Jeroen handelt, bijvoorbeeld: aandacht voor elkaar en verantwoordelijk zijn voor elkaar. Deze opvattingen, keuzes en waarden geven richting aan het handelen en daarmee ook aan de opvoeding en het onderwijs.

pedagogische
opvattingen

keuzes
waarden

Misschien denk jij hier heel anders over. Heeft dat ook invloed op je handelen?

In het voorbeeld ‘Vechten op het plein’ zie je dat de pedagogische opdracht van de school naar voren komt in de dagelijkse praktijk. Die praktijk laat zien wat leraren inspireert en motiveert, welke waarden en normen ten grondslag liggen aan hun handelen en welke doelen iemand heeft. Je bent in het onderwijs kennelijk met *meer dan onderwijs* bezig.

Het gaat om veel meer! Je bent als leraar ook voorbeeld, ideaal, cultuurdrager, vertrouwenspersoon, medespeler of scheidsrechter. En dat is iets om over na te denken als je leraar wordt. Leeman c.s. (2007) hebben een mooie manier ontwikkeld om na te denken over en te reflecteren op het begrip pedagogische kwaliteit door middel van kaartjes. *Pedagogische kwaliteit op de kaart* (zie aanbevolen literatuur).

pedagogische
kwaliteit

1.3 Mensen op weg

Wie voor onderwijs kiest, kiest voor omgaan met mensen. Hoewel men gauw geneigd is daarover heen te stappen, is het van belang stil te staan bij de vraag wie de mens eigenlijk is. Veel filosofen hebben zich hun leven lang bezig gehouden met deze vraag. Filosofie is dan ook een van de belangrijke wetenschappen die een leraar kan helpen om vragen en antwoorden te vinden.

in ontwikkeling zijn

Opvoeding en onderwijs begeleiden kinderen op weg naar hun menswording. Het begrip 'wording' geeft al aan dat kinderen in ontwikkeling zijn: je kunt wel schetsen hoe ze vandaag zijn, maar morgen is het weer anders. Overigens kun je ook van volwassenen zeggen dat ze in ontwikkeling zijn. Ieder mens is onderweg naar een toekomst. De gerichtheid op dat wat nog niet is, de verwachting van wat komen gaat, kleurt ons bestaan. Dit wil niet zeggen dat we alleen toekomstgericht zijn. Onze geworteldheid in het verleden, onze verbondenheid met de collectieve historie (die van de mensheid, een volk of groep) en onze individuele historie (die van onszelf) geven richting aan onze toekomst. Mensen leven niet in een isolement, maar in een gemeenschap met anderen: ontwikkelingen die zich in de collectieve geschiedenis voordoen, hebben invloed op de individuele ontwikkeling.

wezenskenmerken mens-zijn

Voor een verdere verkenning gaan we eerst dieper in op enkele wezenskenmerken van het mens-zijn:

- creator zijn;
- keuzevrijheid hebben;
- verantwoordelijkheid kunnen dragen;
- betekenissen geven;
- zin zoeken en zin geven.

creator

De mens heeft het vermogen zelf nieuwe dingen te maken en te bedenken, wat essentieel is voor de ontwikkeling en verandering van hemzelf en de wereld. Daarmee is hij in zekere zin schepper of creator van de wereld om zich heen.

We zijn onderweg naar een bepaald doel, een bestemming. Dat zijn we ons niet altijd bewust en misschien is het ook wel niet bij ieder mens in deze woorden te vatten. Dankzij ons vermogen om te kunnen oordelen, zijn wij in staat om onderscheid te maken tussen al die verschillende doelen: het ene doel is waardevoller dan het andere en dus nastrevenswaardiger. We kunnen ons ook afvragen of een doel

(moreel) aanvaardbaar is en welke waarden de keuze van ons doel of bestemming bepalen. Door na te denken over de zin van je leven kun je jezelf ook een doel geven: je maakt een keuze uit de vele mogelijkheden die je na kunt streven. In zekere zin kan de mens invloed uitoefenen op de richting die hij in zijn leven wil gaan. Hij kan keuzes maken, zijn doelen bepalen en daarvoor gaan. Dit is het tweede wezenskenmerk van de mens: de keuzevrijheid.

keuze

1

De mogelijkheid om te scheppen geeft de mens ook verantwoordelijkheid voor zijn doen en laten. Van de wereld gaat ook een appèl uit om verantwoordelijkheid te nemen voor jezelf, voor elkaar, voor de omgeving dichtbij en veraf (burger en wereldburger zijn). Het begrip verantwoordelijkheid geldt uiteraard ook voor de manier waarop een mens met zijn omgeving, de natuur en medemensen omgaat. De mens hoeft immers de gegeven wereld niet te accepteren: hij wordt uitgedaagd zélf deelnemer te zijn, een eigen standpunt in te nemen, te kiezen. Mensen zijn daarop aanspreekbaar. Juist in het concrete gedrag ten opzichte van de medemens, de (boven)natuur en cultuur worden steeds keuzes gemaakt en antwoorden gegeven op grond van waarden en normen die iemand hanteert.

verantwoordelijkheid

Mensen geven betekenis aan de wereld om hen heen en hebben dat ook altijd gedaan. We ordenen de wereld door bijvoorbeeld onze taal, we geven dingen een naam en geven er zo betekenis aan. Daaruit zijn de vele wetenschapsgebieden ontstaan: een wereld van betekenissen die we steeds weer aan de jeugd doorgeven. Mensen kunnen ook zelf betekenissen geven aan de werkelijkheid en zo nieuwe kennis doen ontstaan.

betekenis

Veel mensen zoeken naar een doel in hun leven en vragen zich af waarom ze er zijn. We vragen ons niet alleen af *waar* we naar toe willen, maar ook *waarom* we dat willen. Achter de vraag naar het doel ligt vaak nog een diepere vraag: de vraag naar de zin van het leven. We willen weten wat de zin ervan is om 'daar' te willen zijn. We willen ook graag dingen doen die we als zinvol ervaren. Je zou kunnen zeggen dat we zinzoekers en zingeverers zijn.

zin van het leven

De mens is in veel opzichten afhankelijk van de ander en leert van anderen. Mensen kun je leren kennen aan hun relatie met de wereld. Dit hebben we ook gezien in het voorbeeld 'Vechten op het plein': *Hij wil geen straf geven omdat hij ervan overtuigd is dat straf negatief werkt en geen oplossing biedt voor de problemen in zijn groep. Liever wil hij met de leerlingen praten en de onderlinge band door samenwerking verbeteren.*

relatie

Je ziet dat Jeroen zijn handelen afstemt op zijn visie op het kind. Dit zegt iets over Jeroen. We leren hem kennen aan zijn relatie met de kinderen.

Mensen handelen veelal vanuit een bedoeling. In dat geval kunnen ze motiveren waarom ze iets doen. Kennen we iemands motieven, dan leren we hem beter kennen en zijn handelen beter begrijpen. We zijn voortdurend bezig de motieven van handelingen van een ander te begrijpen of te interpreteren.

De genoemde vijf kenmerken van mens-zijn kennen ook hun beperkingen. Niet alles kan een mens zelf bepalen, niet voor alles kan hij verantwoordelijk zijn, niet